

İNSAN ONURU NE ZAMAN KIRILIR?

Onur Can KESKİN*

Özet:

“Onur” kavramı, bahsi geçtiği her yerde “değerli” olduğu ön kabulüyle kullanılmaktadır. Evrensel ilkelerin, söz gelimi insan hakları ilkelerinin, tanımlanmasından günlük hadiselere, politikaya kadar her alanda varlığı, yokluğu, sağladıkları ve dayattıklarıyla “onur” herkesin kendisine layık gördüğü bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte her geçen gün, insan onuruna sağlanan korumaların ne denli yetersiz kaldığını düşündürecek boyutta sorunlu gelişmeler yaşanmaktadır. Peki, herkes tarafından kabul edilen bir kavram nasıl olur da yine herkes tarafından ihlal edildiğine şahit olunduğu iddia edilen bir şey haline gelebilir? “İnsan onuru” kavramı böyle bir çelişki barındırır mı? Bu sunumda felsefi bir bakışla; hukuk ve insan hakları alanındaki gelişmeler ile bunların toplumdaki yansıması çerçevesinde güncel örnekler üzerinden “insan onuru” tartışmasına katkı sunulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler:

İnsan onuru, davranış ilkeleri, pratik buyruk, onur, insan hakları.

* Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nden 2008 yılında mezun olmuş, 2009 yılında Ankara Barosu’na kayıtlı avukat olmuştur. Halen Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Bölümü, Genel Kamu Hukuku Anabilim Dalı’nda yüksek lisansını sürdürmektedir.

Hukuk çoğu kez bizi, onu başka disiplinlerle birlikte ele almak zorunda bırakır. Aslen hukuka ilişkin tartışmalar da burada kilitleniyor. Örneğin hukukun bir bilim olup olmadığı sorunu, yine bu tartışmayı içeren hukuku konu eden disiplinler ile hukukun bunların bir parçası mı olduğu yoksa aralarında başvuru kaynağı olma ilişkisi bulunan bir karşılıklık mı olduğu sorunu gibi (Bkz. Ökçesiz, 2006:280 vd.; Can, 2002:105 vd.; Feldman, 2009:95-116). Örneğin bunlardan sadece birisi olarak hukukun sosyolojik boyutu ele alındığında hukukun, henüz formüller üretmenin kesin olarak mümkün olmadığı, homojen olduğunu söyleyemediğimiz ve zamanla değişen bir yapıya –topluma- kesin, açık, öngörülebilir kurallar sistematiği dayatmaya çalıştığı görülebilir. Kısaca hukuk durmaksızın olan-olması gereken sorununu tartışıyor. Bu da, bazı temel kavramlar üzerinde hiç değilse tarihin belirli bir aşaması için uzlaştığımız bir yapıyı zorunlu kılıyor.

Öte yandan; insanlık tarihinde çok eskilerin bilgisine ulaşabilmemize, geçmişte uygulanan ve hukuk kuralı olarak adlandırılabilir pek çok düzenlemeye; toplumsal yaşayışların işleyişine ilişkin fikir edinebileceğimiz pek çok bulguya sahip olmamıza rağmen; üzerinde uzlaşmamız beklenen çoğu kavramın aynı ölçüde yaşlı olmadığını görüyoruz. Örneğin; önsözünde insan haysiyetinden söz eden, insan hakları açısından temel bir konsensüs-bir yol gösterici olma iddiasındaki İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi 1948 yılında ilan edildi ve günümüzde eksiklikleri tartışılıyor.

Aslen, tartışmamızı biçimlendirecek şöyle bir beklenti olduğu söylenebilir: Biz –insanlar-, insan onurunun değerini artık biliyor ve onu evrensel bir uzlaşıyla önemine layık bir yere getirmek istiyoruz. Oysa bu beklenti bile henüz tartışılırken kendisini yenilemeye devam ediyor. Bu, tersi yönden bizim insan onurunu anlamaya çalışmamızı haklı kılar nitelikte bir ilerleme.

İnsan onuru yalnızca uluslararası metinlerde değil iç hukukumuzda da kendine yer buluyor. Örneğin işkence suçu tanımlamasında “bir kişiye karşı insan onuruyla bağdaşmayan ve bedensel veya ruhsal yönden acı çekmesine, algılama ve irade yeteneğinin etkilenmesine, aşağılanmasına yol açacak davranışları gerçekleştiren” deniliyor. Yani bir davranışın insan onuruyla bağdaşmamasının yanı sıra bedensel veya ruhsal yönden acı çekme, algılama ve irade yeteneğinin etkilenmesi, aşağılanma gibi başka unsurlar da aranıyor. Bu tanımlamada “onur” ile “aşağılanma”nın farklı kavramlar olarak ele alındığı görülüyor.

Yine ceza kanunumuzda hakaret suçu için “Bir kimseye onur, şeref ve saygılığını rencide edebilecek nitelikte somut bir fiil veya olgu isnat eden veya sövmek suretiyle bir kimsenin onu, şeref ve saygılığine saldıran kişi” deniliyor. Burada da “onur”, “şeref” ve “saygı” kavramlarının farklı kavramlar olarak ele alındığı görülüyor. Maddenin öğretide ele alınışına bakıldığında bu kavramların “örf ve adet” kurallarına göre belirleneceği belirtiliyor (Tezcan vd., 2012:457; Toroslu, 2010:46; Centel vd., 2007:227). Oysa biz tartışmamızın başında insan onuru için evrensel çapta ortak standartlar arandığından bahsetmiştik.

Anayasa Mahkemesi bir kararında "...insanın ne durumda ve hangi koşullar altında olursa olsun, salt insan olmasının kazandırdığı değerin tanınmasını ve sayılmasını ifade etmektedir. Bu böyle bir davranış çizgisidir ki ondan aşağı düşünce ve davranış ona muhatap olan insanı insan olmaktan çıkartmaktadır." (E. 1963/132, K 1966/29, T.28.06.1966) Demektedir.

İnsan, insan olmaktan çıkabilir mi? İnsan onurunu kaybedebilir mi? Aşağılanma, şeref ve saygınlık kavramları onur kavramıyla aynı kıstaslar çerçevesinde mi değerlendirilir?

Bugün, ortaklaşma kelimesinin belki de en büyük sahiplenicisi olan sosyalistlerin dilsel çözümlemesini sunan Laclau, sosyalistlerin bile bir söylem birliğine gitmesinin imkansızlığından bahsediyor (Laclau ve Mouffe, 2008:291). Yine Marx, Kant'ın amaçlar krallığını açıklamada kullandığı "fiyat" (*Preis*) kavramına gönderme yaparçasına; onur gibi kavramların günümüz toplumlarında ahlaken kabul edilebilir oluşunun piyasa için fiyatlandırılabilir bir değerle özdeşleştiğini açıklıyor ve bir değişmeye işaret ediyordu. Kimileri bu durumu Nietzsche'nin ve Dostoyevski'nin tanrıyı öldürmesinin dünyevileşmiş hali olduğunu, bir "modern nihilizm" olduğunu dile getirecekti (Berman, 2009:156-157).

Biz de aslında hukukun sosyolojiyle olan bağlarını incelerken bu yöne, yani salt aklın kavrayışıyla fizik dünyanın açıklanıp açıklanamayacağı sorununa temas etmiştik. Sosyolojinin gerekliliğini tanımlayanlar "modern nihilizm" olarak adlandırılan yolu takip ededursun; biz onur kavramını daha net anlamak için bu kırılmayı yaratan yere, yani Kant'a bakacağız.

Kant, kendi başına saygın ve hiçbir amaç olmaksızın iyi olan bir istemeyi ödev kavramıyla açıklamaya çalışıyor. Buna göre bir şeyin ödevde uygun olması veya eğilimlerin ödevde uygun olanı göstermesi yeterli değildir. Bir şey sırf o şey ödev olduğu için yapılmalıdır (Kant, 2009:5,13). Başka bir deyişle, ödevden dolayı yapılan bir şey ahlaksal değerini onunla ulaşılabilecek amaçta bulmuyor, bu eylemi oluşturan istemenin ilkesinde olmakta buluyor. Değerini onu yapmaya karar verdiren maksimde buluyor (Kant, 2009:15).

Kant "maksim"i ahlaksal içerikten yoksun, istemenin öznel ilkesi olarak tanımlıyor (Kant, 2009:16). Ancak istemenin iyi bir isteme olarak kabul edilmesi için onun herhangi bir amaç için yapılmaması gerekliliğinden bahsetmiştik. İşte bu noktada istemenin nesnel ilkesi beliriyor. Akıl sahibi bir varlık olarak maksimimin aynı zamanda genel bir yasa olmasını isteyebileceğim şekilde davranmalıyım.

Kant'ın tanımlamasına göre istemenin öznel ilkesi amaçlara göre biçimlendiği takdirde burada kesin bir buyruktan söz edilmesi mümkün olmuyor. Oysa yalnızca kesin buyruklar istemenin nesnel ilkesi olan "pratik yasa" olmaya elverişli görünüyor (Kant, 2009:36). Kesin buyruk ise şu şekilde tarif ediliyor: "her defasında insanlığa, kendi kişinde olduğu kadar başka herkesin kişisinde de, sırf araç olarak değil, aynı zamanda amaç olarak da davranacak biçimde eylemde bulun"(Kant, 2009:46).

İsteme her şeyden önce, pratik yasa olarak tariflenen bu önermenin yaratıcısı olduğu için kendini bağımlı görmelidir (Kant, 2009:49). Oysa istemeyi kendi koyduğu ancak buna rağmen genel bir yasa olarak görmeyince ortaya şöyle bir sorun çıkmaktadır; insanın kendini bağılı gördüğü yasa onun istemesinden çıkmıyordusa, bu ancak onun zorlanmasından ileri geliyordu. Bu da kendi ya da başkası hesabına bir ilgi içermesi demektir. Oysa istemenin kendi başına amaç olmadığı durumlar için kesin bir buyruk haline gelebilmesinin imkansız olduğundan bahsetmiştik. Öyleyse insan her şeyden önce özerk olabilmeli ki kendi maksimleri aracılığıyla davranabilsin.

Akıl sahibi varlıklar kendi öznel niteliklerinden sıyrılarak anlattığımız bu ilkelere uygun olarak yani her biri kendi başına bir amaç olarak davrandıkları zaman “amaçlar krallığı” adı verilen bir yapı ortaya çıkıyor. Tek bir akıl sahibi varlık ise başkasının hiçbir istemesine bağılı olmadığı zaman bu amaçlar krallığının başı oluyor.

Akıl sahibi varlık eylemde bulunurken genel yasa koyucu olacak şekilde maksimler kurguladığı zaman doğa yasalarına bağılı kalmaktan kurtuluyor. Bu da bize onun özgürlükle olan ilişkisinin zorunluluğunu açıklıyor (Kant, 2009:49-51). Zira Özgürlük, kişinin –iyiyi- istemesinin nedenselliğini anlamasının yoludur (Kant, 2008:118).

İnsan onuru kavramının insan iradesine yapılan müdahalelerle ilişkilendirilmesinin bir temeli de burada yatıyor. Çünkü bu çözümlemeye göre özgürlük ve özerklik insan değerinin temelinde yatıyor.

İnsan değerini anlamak bakımından az evvel bahsettiğimiz fiyat meselesine geri dönmek aynı zamanda diğer kavramlara yaklaşmak açısından da kolaylaştırıcı olabilir.

Kant, amaçlar krallığında her şeyin bir fiyatı olduğundan bahsediyor. Bunu değer kavramının eşsizliğini açıklamak için kullanıyor. “İnsanların genel eğilimlerine ve gereksinimlerine ilişkin şeylerin bir piyasa fiyatı, bir gereksinimi varsaymaksızın belirli bir beğeniye, yani ruhsal yapımızın yeteneklerinin amaçsız bir oyunundan duyulan hoşnutluğa uygun düşenlerin duygu fiyatı; bir şeyin kendisinin amaç olmasının tek koşulunu oluşturan şeylerin ise yalnız görelî bir değeri, yani fiyatı değil iç değeri vardır, yani değerlidir”(Kant, 2009:52) diyor.

Duygu fiyatını tanımlarken bahsedilen eğilimlerin pratik yasa bakımından dışlandığını hatırlatmak isterim. Oysa akıl sahibi varlığın amaç olabilmesinin koşulu olan “kendini amaç edinme” ise değerlidir. İşte insanın değeri bugünkü anlamda insan onurudur (Bkz. Kuçuradi, 2007:2). Özgürlük ve özerklik ise onun koşullarıdır.

Diğer yandan istemenin koşullu olması insanın özerkliğinde vurguladığımız doğanın yasasına üstün olma vurgusunun dışına çıkmamıza neden olur. Eğilimlerin belirlediği bir isteme rastlantısal olur, bu da bizi bir belirsizliğe taşır (Kant, 2009:65).

Şimdi en başa; yani kanunda, öğretide, yargı kararlarında yer alan pek çok farklı kavramın neden birbiri yerine kullanılmadığı ve bununla birlikte neden

bunların olma koşulları açıklanarak ayırılmaksızın yanyana kullanıldığını sorununa dönebiliriz.

Eğilimlere ya da hoşnutluğa dayanan şeylerin neden değerli olan diğer şeylerden ayrıldığını söylemdeki “şeref, saygınlık, aşağılanma” kavramlarıyla karşılayabiliriz. Çünkü bu kavramlar zamandan zamana, kültürden kültüre, mekandan mekana değişebilen kavramlardır. Öğretide örf ve adete başvurulmasının nedeni de bu olsa gerektir. Bu denli değişken, zamana, mekana ve kültüre göre farklı özellikler gösteren kavramlarla evrensel bir anlayışa ulaşmanın zorluğu ortada. Bu durum tam da özerkliğin zıddı olmaz mıydı?

Şeref gibi başkalarının değerleriyle anlam kazanan kavramlar kullanıldığında, etik bilgisiyle donatılmamış kimselerin gerçekte şereflendirilmeye layık olmayan kimseleri de şerefli sayması gibi sorunlu durumlara rastlanabilir (Kuçuradi 2007:74).

Oysa insan onuru, kesin bir yasa olarak değerini, bizlerin kendini bir amaç olarak görerek diğer bütün kişilere de aynı şekilde davranması olarak anlam kazanıyor. Eğilimlerin, kişisel niteliklerin ötesine geçiyor ve evrensel bir nitelik kazanıyor.

Nasıl ki bir başkası üzerinde iradesini yok ederek gerçekleştirilen bir edilgen eylemden araç olarak kullanılan kişiyi hukuken sorumlu tutamıyoruz; aynı şekilde iradesini kullanmaksızın gerçekleştirdiği eylemden de insanı sorumlu tutamayız. Tersine deyişle insan yaptıklarından sorumludur, ona uğratılanlardan değil.

Bir insan, uğradığı bir eylemle aşağılanmış hissedebilir, toplum nezdinde şerefi, namusu lekelenmiş olarak anlaşılabilir, saygınlığı kişilerin gözünde değişiklik göstermiş gibi anlaşılabilir; ancak insan uğradığı bir eylemle insanlığından, insan onurundan bir şey kaybetmez. Bununla birlikte insan, kendisi de üyesi olduğu bu türün değerine aykırı davranışlarda bulunarak en başta kendi insan onuruna zarar verebilir.

İnsan onuruyla anlaşılacak istenilen ve onun bu denli değerli olmasının ön koşulu işte bu değerinin iyi anlaşılmasında ve böylece her bir insan tarafından bu anlayışla ele alınıp en az kendi kişisinde bulunduğu değer kadar değer vermesiyle korunabilir gözükmektedir.

KAYNAKÇA:

BERMAN M. (2009), *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*, Çev: Altuğ Peker, Ankara:İletişim, 12. Bası.

CAN C. (2002), *Hukuk Sosyolojisinin Antropolojik Temelleri ve Genel Gelişim Çizgisi*, Ankara:Seçkin.

CENTEL N., ZAFER H., ÇAKMUT Ö. (2007), *Kişilere Karşı İşlenen Suçlar*, İstanbul: Beta, C:1.

FELDMAN R. (2009) , *Law's Misguided Love Affair With Science*, MINN. J.L. SCI.&TECH, 10(1).

KANT I. (2009) , *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, Çev: İoanna Kuçuradi, Ankara:Türkiye Felsefe Kurumu, 4. Bası.

KANT I. (2008), *Pratik Aklın Eleştirisi*, içinde: *Kant*, Çev: Nejat Bozkurt, İstanbul: Say Yayınları, 2. Bası.

KUÇURADI İ. (2007), *İnsan Hakları Kavramları ve Sorunları*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2007.

LACLAU E., MOUFFE C. (2008), *Hegemonya ve Sosyalist Siyaset*, Çev: Ahmet Kardam, Ankara:İletişim, 2. Bası.

ÖKÇESİZ H. (2006), *Bilim ve Sosyoloji Arkivi*, S.15

TEZCAN D., ERDEM M.R., ÖNOK M. (2012), *Ceza Özel Hukuku*, Ankara: Seçkin, 8. Bası.

TOROSLU N. (2010), *Ceza Hukuku Genel Kısım*, Ankara:Savaş, 15. Bası.